

A tisztesség, mint szépségideál

MILOVAN DANOJLIĆ ESZTÉTIKÁJÁRÓL, SZUBJEKTÍVEN

Annak az egyre ritkuló fajnak a képviselője, amely tényleg szeretné megváltani a világot. Nem látványosan, nem hangoskodva, hanem költve, írva és élve az igaz emberséget. Föl-földobott kő ő is, aki korán elindult abból a kis közép-szerbiai falucskából, ahol 1937-ben született — Belgrád, Párizs és a világ felé, nem azért, hogy meghódítsa, hanem hogy azonosuljon vele. Ellentmondás-e hát, hogy amikor Belgrádban van Párizsba vágyik, Párizsban néhány hónap után nyugtalanság fogja el, vajon mi történik most Belgrádban; s mindig, bármely tájára vetődjön is a világnak, magával és magában hordja a faluját? Aligha nevezhetjük ellentmondásnak, inkább azt bizonyítja, hogy legalább részben sikerült megvalósítania célját, a minden emberit befogadni és szeretni akarást, anélkül, hogy eltépné a gyökereket, amelyek táplálták, s táplálják ma is.

Belgrádban, egyetemi éveit alatt előbb újságárusként tartja el magát, majd a *Borba* riportere lesz. És verseket ír. Nyughatatlan és türelmetlen. Nincs ideje kivárni, amíg valamelyik szervtől esetleg ösztöndíjat kap. Párizsba megy, és a Renault-gyárban dolgozik, munkásként, munkások között. Nyelvviskolának se rossz, de az élet egyetemeként is beválik. Szabad idejében könyvtárakban ül, galériákat látogat, ismeretségeket köt, pénzt könyvekre, lexikonokra, szótárakra költi. Így aztán pénz nélkül és mégis gazdagon tér haza. Az eredmény: kiváló Baudelaire-fordítások sora; később Yeats és Brodskij következik, hogy csak néhány nevet említsünk a sorból...

Első verseskötete, a *Bennszülött zsoltárok* (Urodenički psalmi) 1957-ben jelent meg, s azóta már túl van a tucaton, amihez még fél tucatnyi prózai mű járul: esszék, pamflet, vitairatok és egy regény..., nem egészen a hagyományos műfaji meghatározás értelmében, hanem inkább esszéregény, amely egy kicsit pamflet, és egy kicsit vitairat is.

Költészetét kár lenne ismertetni, inkább olvasni, fordítani kellene. Prózájával könnyebb a helyzet. De hagyjuk, az Európa Kiadónál már készül egy esszéválogatás, érdemes lesz figyelni rá. Mindenesetre sokkal többet elárul majd erről a gazdag költői-emberi egyéniségről és költészetéről, mint amennyit én itt elmondhatnék. Igen, a költészetéről is. Mert Danojlić esszéistaként is lírikus. Ez nem csak abban tükröződik, hogy egyik könyvének a *Lírai esszék* címet adta, hanem még inkább abban, ahogy megközelíti, megfogja a valóságot. Esszéiben ugyanis általában nem irodalmi kérdésekkel foglalkozik, hanem a bennünket körülvevő valóság megannyi aktuális problémájával.

Szeretné megváltani a világot, mondtam az elején, de azért ne képzeljünk magunk elé holmi ódivatú keresztességét, az igazság rideg bajnokát, még kevésbé moralizáló puritánt. Inkább egy szenvedélyes, életvidám egyéniségről van szó, aki képtelen csukott szemmel elmenni az olyan jelenségek mellett, amelyekkel az emberek önmaguknak, saját életüknek, boldogságuknak ártanak. S hogy miért líraiak ezek az írások? Mert a prózai mondatokban sorakozó asszociációk, a látás- és láttatásmódja, gondolatfűzése vérbeli lírikusra vall. És főleg mert nem annyira a racionális, hanem inkább az érző embert keresi. Témája pedig mindig az ember.

Van egy esszéje a hazugságról. Ebben a kisebb-nagyobb emberi hazugságok, a hazug viszonyok és kapcsolatok olyan gazdag tárházát, változataik több zongorára kiterjedő skáláját vetíti elénk, hogy olvastán úgy érezzük, a hazugság a legősibb és legeredetibb emberi műfaj, velünkszületett életforma, sőt, bizonyos fókig a történelem és a társadalom egyik mozgatóereje. Persze Danojlić csak azért hiperbolizálja ennyire a kérdést, hogy annál mélyebbre hatolhasson a lényegébe, s valóságos „pszichoanalízisét” adhassa e jelenségnek, amely szerinte az emberi kapcsolatok egyik rákfenéje, sőt, a történelem rákfenéje is. Szubjektív ez így? Igen. De már mondtuk, hogy líráról van szó tulajdonképpen. És nem is minden vonatkozásában szubjektív. Danojlić ugyanis nem rest gondolkodni, sőt, amennyire műveiből kikövetkeztethetem, a gondolkodást tartja a legalapvetőbb emberi vonásnak, a létezés értelmének és formájának. Éppen ezért minden fölvetett problémának a mélyére igyekszik látni, s történetiségében szemléli, izekre szedi a hazugságot is, hogy aztán valóságos anatómiai vizsgálatnak vesse alá. S bár talán kissé furcsa képzettársításnak tűnik, hogy fentebb „pszichoanalízisről” beszéltem, de akinek alkalma lesz elolvasni a hazugságról szóló esszét, kénytelen lesz elismerni, hogy a szerző valóban a jelenségek „lelkét” tárja föl.

Egy nemrégiben készült interjúban Danojlić bevallja, mennyire kötődik a faluhoz és a parasztsághoz, amelyből jött: „Falun születtem és nőttem fel. Ezzel majdnem mindent megmondtam magamról. A falu az én titkos támaszom, kétségeim és ihLETEIM forrása, költői képeim bányája... Nem, nem idealizálom a parasztokat, ellenkezőleg! Egyszerűen az övék vagyok. Az, ami a parasztsággal történik a modern történelemben, nagyon fontos és figyelemreméltó. Azt hiszem, a mi századunk úgy fog szerepelni a történelemben, mint a parasztság kipusztulásának a százada...” Ezek olvastán talán furcsának tűnik, hogy egyik hosszabb esszéjének címe *Pamflet a szülőföld ellen*, amelyben ilyenek olvashatók: „Szülőföld — a szellem szakadatlan, elviselhetetlen, ádáz önmarcangolása. Ha rá gondolok, mintha titkos ellen szólítana valódi nevemen. Már maga a szülőföld gondolata is megbénít, béklyóba ver, zavarttá tesz. Rossz álmom, a tűnt dolgok elérhetetlen végtelenje, az élet első és utolsó fájdalma — mindez egyszerre, egyazon pillanatban.” Vagy másutt: „Nem kívánok rosszat a szülőföldemnek, de úgy gyűlölöm, ahogy magát a megtestesült rosszat lehet csak gyűlölni...” Furcsa ellentmondásnak tűnik, holott valóban szó sincs ellentmondásról. Danojlić ugyanis minden verbális állítása ellenére mélységesen szereti szülőföldjét, szűkebb pátriáját, mert tulajdonképpen arról ír. Csak azt a sok nyomort, fájdalmat, keserűséget, szenvedést nem szereti, amely az ott élő embereknek, paraszti őseinek a történelem során kijutott. S főleg azokat nem szereti, akik központi fűtéses városi lakásaikban dicsimnuszokat írnak erről a még mindig nem könnyű paraszti életformáról. Ő segíteni akar a szülőföldjén, s ezért nem dicséri, hanem a hibáit tárja föl. S fékezhetetlen dühvel támad azok ellen, akik bármikor és bárhol, a világ bármely táján a szülőföld szeretetét alantas célokra, a népek egymás ellen uszítására akarták fölhasználni. A nacionalizmusnak egy talán kissé szubjektív, de nagyon érdekes és elgondolkoztató költői megfogalmazását olvashatjuk ebben az esszében. „A nacionalista lelkesedés rendszerint nem más — mondja egy helyütt —, mint a kétségbeesettek és csődbejutottak kocsmái tombolása, akik megfosztva minden reménytől, az utolsó lehetőségbe, a múltba kapaszkodnak, hogy a szülőfölddel és a történelemmel való e fiktív kapcsolatban netán szilárdabban és biztonságosabban éreznék magukat a világban... A nacionalizmus a reményvesztettek szellemi közösége, utolsó vallása azoknak, akik már semmiben se hisznek. Mindenütt, ahol a jövő látóhatárára homály borul, magától felüti a fejét, mint egy néptörzs reflexe, hogy a sötétség terhe alatt is megőrizze a maga létét. A reményüktől megfosztott, létükben fenyegetett egyének szívesen emelik magasabb szintre személyes csődjüket... A szó legtágabb értelmében vett élet — a jelen és a jövő világa — csődöt mondott; az emberiséggel való testvéri közösség valamiért megvalósíthatatlan és értelmetlen: a nacionalizmus e totális vereség nyilvános beismerése, a csalódottak fortissimóra hangszerelt gyűlölete, akik kegyelettel fordulnak saját kétségbeesésük és regionális kiúttalanságuk felé, mint a legprimitívebb közösséghez, amely könnyen befogadja, és

könnyen magába zárja őket." Ezek után talán érthetőbb, hogyan és milyen értelem-
ben írhattott egy, a szülőföldjét mélységesen szerető költő pamfletet a szülőföld ellen.

Danojlić az igazságot, az emberi kapcsolatokban megtalálható tisztaságot és be-
csületességet keresi. De a becsületesség önmagában nem elég. Sőt, ha butasággal pá-
rosul, néha károsabb lehet minden hazugságnál és becstelenségnél, mert ha lehet,
még nehezebb küzdeni ellene. Ezt a káros becsületes butaságot és együgyűséget kari-
kírozza egyik legújabb műve, az 1977-ben megjelent *Hogyan rohant végig Dobrislav*
Jugoszlávián című esszéregény. A címben szereplő Dobrislav élő személy volt, na-
gyon becsületes ember és nagyon rossz költő. Az még csak természetes, hogy ez
utóbbi hiányosságának nem volt tudatában, de hogy a baj teljes legyen, gyalázatosan
rossz verseit végtelen kitartással írta, s még nagyobb lelkesedéssel terjesztette. És
sokan akadtak, akik komolyan vették, amikor az ötvenes évek elején elkoptatott jel-
szavakat a hatvanas évek közepén sántító ritmusú és nevetségesen rímelő versekbe
foglalta. És mindezt a haladás, az emberiség és a világ proletariátusa üdvének érde-
kében. Az ilyesmi nem csak az ízlést rontja meg, hanem az emberek gondolkodás-
módjára is károsan hat. Küzdeni pedig, mint mondtuk, annál nehezebb ellene,
mert nem lehet rásütni a hazugság, legalábbis a szándékos hazugság bélyegét. Az
igazi tisztességhoz tehát nem elég az őszinteség — tudás, képzettség, gondolkodás is
kell hozzá.

Egy másik, szintén 1977-ben megjelent könyvecskéjében, amely a *Küszködés a*
szavakkal címet viseli, nem kis energiát fektet írónk, hogy bebizonyítsa, gyakran
még a magukat képzettnek és műveltnek tartó emberek között is mennyi a sarlatán.
Egyetemi tanárok, tollforgató emberek írnak néha hajmeresztő ostobaságokat, csak
azért, mert lélekből restek.

Mi akkor tehát az igaz írói-emberi tisztesség? Részleges választ a már idézett
interjúból kapunk: „Az író nagyon is felelős! Önmagának, saját nyelvének, saját
szépségeideáljának. Ha ehhez a felelősséghez következetesen tartja magát, minden
körülmények között minden más magától megoldódik. A tehetségtelen író a felelőt-
lenség, az erkölcstelenség és a százszoros árulás megtestesülése.” Ha ezt kiterjesztjük
az élet, a munka és az alkotás más területeire is, nagyjából megkapjuk a választ a
fenti kérdésre.

Danojlić költészetéről írva sokan kiemelik nyelvezetének gazdagságát, képalkotó
képességét, eredeti szimbólumait, azt a gördülékeny rímélést, amely tökéletesen al-
kalmazkodik a modern formához és tartalomhoz. Mindez igaz. Számomra azonban
mégsem ez teszi vonzóvá a költőt és gondolkodót, hanem az a céltudatosság, amely-
lyel mindig, még gyermekverseiben is az igazságot kutatja. Az igazság persze nem
egyszerű, s ha megtalálnánk, ha teljesen sikerülne föltárnunk, életünk valószínűleg
értelmét vesztené. Ettől azonban nem kell tartanunk, az aggodalom egyelőre fölös-
leges. Viszont az az esztétikai gondolkodás és az az életmű, amely teljes erejével,
minden energiájával e cél felé törekszik, mindig szimpatikus, mert ezt nevezik em-
beri és művészi tisztességnak. S e tisztesség, ha tudással és tehetséggel párosul,
képes megvalósítani azt a szépséget, amely az ember életének és létének bizonyos
beteljesedést ad, s ha csak pillanatokra is, örömet okoz. Ez a fajta írói-művészi-
alkotói magatartás — s tegyük hozzá, emberi magatartás — a legmagasabb szintű
elkötelezettség, amelyről egyelőre tudunk.

PREDRAG STEPANOVIĆ